

Fernando Vidal López Pioner en el tractament del dolor a Catalunya

Antoni Montero^{1,2}, Carles Hervás³

¹ Societat Catalana d'Anestesiologia, Reanimació i Terapèutica del Dolor. Barcelona. ² Servei d'Anestesiologia. Hospital Universitari Arnau de Vilanova. Lleida. ³ Secció d'Anestesiologia. Hospital Materno-Infantil de la Vall d'Hebron. Barcelona.

Els orígens i l'evolució posterior

Fernando Vidal López va néixer l'11 de gener de 1943 a Elche de la Sierra, en terres d'Albacete, i cursà els seus estudis de batxillerat a Múrcia; a la darrereria dels anys cinquanta la família es trasllada a Barcelona i en Fernando inicia els seus estudis a la facultat de Medicina. Tira endavant la seva carrera amb encomiable esforç personal, ajudant-se a sufragar les despeses alternant els llibres amb la seva dedicació al futbol semiprofessional. Acaba la llicenciatura l'any 1966.

Els seus inicis en el terreny de l'anestèsia podem situar-los en una època molt primerenca: ja durant els seus primers anys a la universitat trobem en Fernando dins el que podríem anomenar ambient anestesiològic que es mou al voltant de l'Hospital Clínic i la Facultat de Medicina. En els diferents serveis quirúrgics de l'Hospital exerceixen especialistes, com Eugeni Bruguera, David Tornos, Francisco Puigdollers, José Pons Mayoral o Miguel Cabutí. I és especialment de la mà d'aquest darrer que inicia les seves passes en el camí de l'anestèsia, al quiròfan de la Clínica Quirúrgica A que dirigia el professor Ramon Arandes, on assisteix amb regularitat des de l'any 1961. Rep també la influència més o menys directa d'una altra personalitat: Dionisio Montón, a través de les classes sobre "Anestèsics" que impartia a l'assignatura de Farmacologia i que van cristal·litzar posteriorment en la creació de la primera Escola Professional de l'especialitat, adscrita a la càtedra del professor García-Valdecasas.

A la fi dels seixanta en Fernando, sense perdre del tot la seva vinculació amb l'Hospital Clínic, entra a formar part del Servei d'Anestesiologia de la Ciutat Sanitària de la Seguretat Social "Francisco Franco" que dirigia el doctor José Miguel Martínez i és destinat a l'Hospital General. Durant aquests anys profunditza en

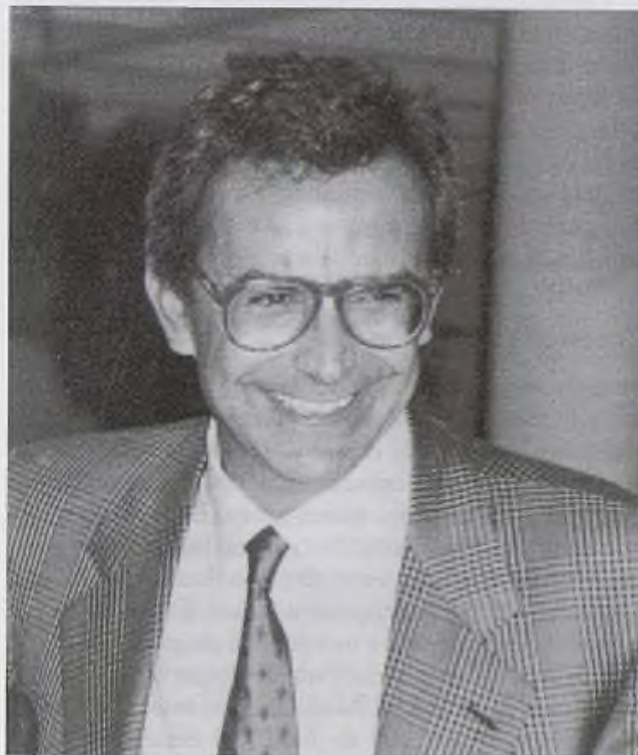

FIGURA 1. Fotografia de Fernando Vidal López

la seva formació i amplia la seva experiència, fruit de la qual és un treball sobre "Hipertiroïdisme i anestèsia" que l'any 1973 el fa mereixedor del Premi "Jaume Raventós" que concedeix l'Associació Catalana d'Anestesiologia i Reanimació. Aquest mateix any, i coincidint amb la nova jerarquització del Departament d'Anestèsia de la Ciutat Sanitària, que a partir d'ara dirigirà el doctor Francisco Puigdollers, passa a prestar els seus serveis a l'Hospital de Traumatologia. Allí orientarà definitivament les seves inclinacions cap a l'anestèsia locoregional i el tractament del dolor, en estreta col·laboració amb els seus companys Carlos Barutell i Ricardo González Durán.

L'any 1979 guanya la plaça de Cap del Servei d'Anestesiologia i Reanimació de l'Hospital "Germans Trias i Pujol" de Badalona. Es tracta d'un centre de nova creació, que de fet no s'obrirà fins l'abril de 1983. Fins el dia de la seva mort Fernando Vidal va compaginar la direcció del Servei de l'Hospital "Germans Trias i Pujol" de

Correspondència: Dr. Antoni Montero
Servei d'Anestesiologia
Hospital Universitari Arnau de Vilanova
Alcalde Rovira Roure, 80
25198 Lleida
Tel. 973 23 62 36
Adreça electrònica: anestesia@arnau.scs.es

Badalona amb la seva tasca com a responsable d'anestesiologia de la Clínica de Nostra Senyora del Pilar de Barcelona. Va col·laborar generosament amb diferents institucions, com la Societat Catalana d'Anestesiologia i Reanimació, de la qual va ser president entre 1991 i 1993, la Secció d'Anestèsia Locoregional de la Societat Espanyola d'Anestesiologia, Reanimació i Terapèutica del Dolor, que va presidir entre 1987 i 1988, i amb organismes com el Departament de Sanitat de la Generalitat de Catalunya.

Les aportacions de Fernando Vidal al progrés de l'anestesiologia en aquest país es van centrar en tres camps ben delimitats: el seu decidit impuls a la reintroducció de les tècniques d'anestèsia locoregional, la seva aplicació en el camp de la terapèutica del dolor, que portà a la creació de les modernes Clíniques del Dolor; i la seva tasca com a Cap d'un Servei d'Anestesiologia en el qual creà escola i on propicià fructíferes línies d'investigació. Analitzarem per separat cada un d'aquests aspectes.

L'anestèsia locoregional

Àmpliament utilitzada durant les tres primeres dècades del segle XX, l'anestèsia locoregional va ser gairebé abandonada a partir de mitjan la dècada dels trenta, quan la introducció dels anestèsics intravenosos, l'anestèsia endotraqueal i els relaxants musculars van donar un nou impuls a les tècniques d'anestèsia general inhalatòria. La raquianestèsia, que havia estat encara molt utilitzada durant la guerra civil i al començament dels quaranta, va quedar posteriorment relegada a una posició marginal.

Haurem d'esperar fins l'any 1969 per trobar un treball, firmat per José Luis Madrid Arias, anestesiològ de la Fundació Jiménez Díaz de Madrid i deixeble de John Bonica, en el qual, i després de constatar la disminució de l'ús de l'anestèsia locoregional en els últims temps, reivindica de nou la seva utilització en cirurgia i en la clínica. Aquest nou corrent és assumit molt aviat per Fernando Vidal. No és fàcil, en el context de l'època, practicar amb assiduïtat aquestes tècniques, però la seva curiositat el porta a interessar-se, malgrat tot, per aquest camp. L'any 1967 John Bonica, pioner mundial en el tractament del dolor, ve a Espanya per assistir al Congrés Nacional d'Anestesiologia que se celebra a Santiago de Compostela; visita llavors Barcelona, on porta a terme diferents demostracions en diversos hospitals, entre ells el de la Vall d'Hebron, on mostra la tècnica del bloqueig del plexe braquial. Aquestes demostracions varen causar un gran impacte a Fernando Vidal, que sempre es va declarar admirador i deixeble de J. Bonica.

L'any 1968, a través de Miguel Cabutí, va arribar a les seves mans un treball que tindria una influència decisiva: *"The perivascular technics of brachial plexus anesthesia"*¹, de Winnie i Collins. Fernando Vidal l'estudia i l'analitza en profunditat; la seva feina en l'equip de Cirurgia Vascular del doctor Francesc Vidal i Barraquer li permetrà més en-

davant aplicar aquesta tècnica en l'exploració angiogràfica del membre superior.

La tasca de tots aquests anys comença a donar els seus fruits. Fernando Vidal publica dos treballs sobre bloqueig axil·lar del plexe braquial en els quals ens hem d'aturar ja que constitueixen sens dubte una de les aportacions més personals en el camp que estem comentant. Són dos els matisos personals que senyala: en primer lloc, la utilització sistemàtica d'agulles de calibre 18 G (primer van ser model Touhy i més endavant de punta Hustead), i el ja clàssic signe de l'agulla ancorada per reconèixer la correcta posició de l'agulla a l'interior de la beina aponeuròtica, i que no ens resistim a recordar aquí, repetint les seves pròpies paraules: *"Com ens ha demostrat l'experiència que els signes anteriors no són totalment suficients per assegurar l'èxit de la punció, busquem a continuació un signe que per nosaltres és bàsic i que considerem propi, ja que no l'hem trobat descrit enlloc, i que consisteix en bascular l'agulla, prenent que la seva part amagada bombi davall la pell de l'aixella. Per buscar aquest signe necessitem imprescindiblement les resistents agulles que utilitzem, i direm que el signe és positiu, és a dir, que l'agulla està ben situada, quan la punta queda ancorada consistentment en l'interior"*. Les indicacions, en aquest moment, les limita a la cirurgia de l'avantbraç i la mà, i a les exploracions angiogràfiques del membre superior².

Dos anys més tard, a la II Reunió Internacional sobre Progressos en Anestèsia, Reanimació i Terapèutica del Dolor que el Departament del doctor Francisco Puigdollers va organitzar en l'encara Ciutat Sanitària "Francisco Franco", presenta ja la seva tècnica personal del bloqueig perivascular axil·lar continu i amplia les indicacions terapèutiques, recomanant-lo en intervencions perllongades, postoperatori, bloqueig simpàtic i quadres que cursen amb dolor crònic, com les algodistrofies reflexes post-traumàtiques. Inclou també els resultats d'un important estudi termogràfic de l'evolució del bloqueig dut a terme amb el cirurgià Miguel Esteve³.

El tractament del dolor

El segon aspecte a destacar en la trajectòria científica de Fernando Vidal fa referència al seu paper en relació amb el tractament del dolor. En realitat, podríem considerar que és una conseqüència de l'anterior capítol i estan estretament relacionats. Ja hem vist com ampliar el camp de l'aplicació de les tècniques locoregionals i treure-les del quiròfan era una expansió "natural" d'aquests procediments. Però també en aquest terreny Fernando Vidal va ésser un pioner.

El canvi d'orientació i el nou enfocament cap al tractament dels quadres dolorosos en forma multidisciplinària liderada per anestesiològs tenen en el seu inici un nom i una data: John Bonica i 1953; aquest any el llavors director del Departament d'Anestesiologia de l'Hospital de Tacoma, a l'estat de Washington, dona a la impremta el seu llibre *"The management of pain"*, que sis anys més tard

es, traduirà al castellà. A partir d'aquest moment, la influència de Bonica en la implantació de les Clíniques del Dolor a Espanya és clara.

L'any 1974, agafant de nou la iniciativa, Vidal, Barutell i González Durán plantegen al cap del departament la seva voluntat de posar en marxa una unitat destinada a la lluita antiàlgica. Amb l'estímul i el recolzament decidit del doctor Francisco Puigdollers s'inicien les negociacions amb l'administració, que fructifiquen el 1976 amb l'obertura de la Clínica del Dolor de la Ciutat Sanitària "Francisco Franco", la primera que va funcionar a Catalunya, orientada bàsicament cap al tractament del dolor crònic.

Quan Fernando Vidal es trasllada al nou centre de Badalona inclou des del primer moment una Unitat del Tractament del Dolor dins del seu Servei d'Anestesiologia i Reanimació. La seva capacitat d'adaptar-se a les noves tendències i el desig d'ésser sempre a primera fila del progrés el porten a ampliar el camp d'aplicació de les tècniques antiàlgiques i, seguint les idees de L. B. Ready⁵, potencia el tractament del dolor agut i expandeix la comesa de l'anestesiòleg per tot l'hospital, en un intent d'aconseguir el que s'ha denominat "hospital sense dolor". La seva última iniciativa en aquest terreny, que desgraciadament la seva prematura desaparició li va impedir culminar, va ser un inici de col·laboració amb les Unitats de Cures Pal·liatives: un palpable exemple del que en ell era norma habitual d'actuació, sumar en comptes de restar.

Encapçalant un Servei d'Anestesiologia

I per acabar l'anàlisi del que va ser l'activitat professional de Fernando Vidal, no es pot oblidar una referència als seus anys de Cap de Servei d'Anestesiologia i Reanimació de l'Hospital "Germans Trias i Pujol" de Badalona. Envoltat d'un equip jove, ambiciós i ben preparat, Fernando Vidal va projectar les seves inquietuds en cada un dels seus membres, aconseguint extraure el millor de cada un d'ells, i fent realitat una de les característiques que defineixen un cap competent: la seva capacitat per a fer triomfar els que són al seu costat, per a crear una autèntica escola, reflex en darrera instància de la personalitat de qui la dirigeix. En aquests últims temps, la producció pròpia de Fernando Vidal es centrà, més que en la introducció de noves tècniques, en l'elaboració d'articles que podríem considerar d'opinió o de criteri, sense oblidar la seva decidida vocació docent que s'expressà no només a través de la formació de residents de l'especialitat, sinó també mitjançant la seva tasca com a professor d'Anestesiologia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

El vessant personal

Però el millor de Fernando Vidal no va quedar escrit en cap paper. I només els qui el vam conèixer en podem donar testimoni. I hem de recordar aquí les seves destacades qualitats professionals i personals.

Com a professional, en primer lloc potser els qui més haurien de dir serien els seus pacients, a qui tants sofriments va evitar. Els qui el vam veure actuar recordarem sempre la seva excepcional habilitat en l'aplicació de les tècniques, que realitzava amb l'aparent senzillesa de qui ha dedicat moltes hores a la dura tasca de l'aprenentatge fins aconseguir la perfecció. Era el paradigma del que ja fa molts anys un anestesista americà, Paluel Flagg, va denominar "l'art de l'anestèsia". Posseïa qualitats que Ramón y Cajal considerava indispensables a l'investigador: independència de judici, curiositat intel·lectual i perseverança en el treball. Si la seva independència de criteri i la curiositat científica el van portar a investigar noves solucions per a vells problemes, aquesta mateixa curiositat era la que l'impulsava a seure sempre a primera fila, i prendre notes sense parar, com tots segurament el recordarem. També s'ha de senyalar la seva capacitat per ensenyar sense ofendre i la seva generositat per disculpar la ignorància. La seva honradesa científica el portava a reconèixer, sense dissimular, els seus fracassos; potser per això, en més d'una ocasió se li encarregaren temes ja clàssics en ell, del tipus: "complicacions de l'anestèsia locoregional" o "què fer quan falla un bloqueig anestèsic", temes que no acostumen a cultivar aquells que només parlen dels seus èxits. Destacava la seva facilitat per manar sense obligar, per convèncer sense discutir.

Els qui vàrem coincidir amb ell en sessions clíniques, tribunals d'oposició, jurats de premis o juntes directives, trobarem a faltar la seva ponderació i la seva capacitat per trobar sempre la millor sortida als conflictes. I el seu entranyable sentit de l'amistat.

La mort el va sorprendre el 8 de maig de 1998 durant la celebració del VIII Congrés Mundial "The Pain Clinic" a Tenerife.

Moderació, respecte, senzillesa, honestetat, sentit de l'amistat, generositat, inquietud científica, excel·lència professional: aquest és el millor llegat de Fernando Vidal.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

1. Winnie AP, Collins VJ. The perivascular techniques of brachial plexus anesthesia. *Anesthesiology* 1968; 31: 577-581.
2. Vidal F, Fernández MC, Luis A. El bloqueo perivascular axilar del plexo braquial: técnica de elección en la exploración angiográfica del miembro superior. *Rev Esp Anestesiol Reanim* 1975; 22: 996-999.
3. Vidal F. Nuestra técnica en el bloqueo del plexo braquial por vía axilar. *Rev Esp Anestesiol Reanim* 1975; 22: 1000-1008.
4. Bonica JJ. The management of pain. Philadelphia: Lea-Febiger, 1953.
5. Ready LB, Thomas W. Management of acute pain: a practical guide. Seattle: IASP Publications, 1992.